

Bíráói vélemény

Balázs Péter: *A tengerészeti egészségügy kezdetei a Magyar Királyságban-Szabályzatok a XVIII. században* című doktori értekezéséről

Az MTA Doktori Szabályzatának 37. § 1., 2., és 3. bekezdése szerint „A hivatalos bíráló részletesen értékeli a doktori mű tudományos érdemeit, annak újdonságát, érdemeit és hiányosságait, valamint azt, hogy hiteles adatokat tartalmaz-e. Ennek alapján tételesen nyilatkozik arról, hogy a mű mely téziseit fogadja el új tudományos eredményként és melyiket nem, végül, hogy a doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartja-e vagy sem.”

I.

Általános megjegyzések: a mű tudományos érdemei, új elemei

1. Az értekezés tárgyköre három területen kapcsolódik a szoros értelemben vett állam-és jogtörténet tudományos tárgyához, egyben a bíráló közigazgatástörténeti munkásságához. Egyrészt a tudományos műben elemzett egészségügyi szabályzatok a *felvilágosult abszolutizmus* kezdeti időszakában, Mária Terézia uralkodásának második felében, a korszakos állami és jogi reformok időszakában jelentek meg. Ebben a periódusban vált az etatizmus a felvilágosult abszolutizmus jellegadó ismérvévé. A Magyar Királyság történetében az állam ekkor vállalt és gyakorolt egyre nagyobb befolyást a politikai, a társadalmi és gazdasági folyamatok irányításában. Az uralkodó személyében megtestesült közhatalom a szervező tevékenységét kiterjesztette, és közhatalmi jogosítványait érvényesítette olyan területekre is, amelyek korábban lényegében ellátatlanok, jogi értelemben szabályozatlanok voltak. Ebben az időszakban vált a népjólét, „státusügyé”, és az egészségügy állami feladattá. Ez az aktivitás kiterjedt a korabeli egészségügy egész területére, ahogyan azt Balázs Péter másik jelentős munkájából, Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendeletének magyar szövegéből ismerhetjük. Másrészt az értekezés a *modern állam* hazai kialakulásának időszakát, egyben a korszerű közigazgatás megteremtésének, a közhatalom intézményesítésének nyitó periódusát érinti. A disszertáció számos adalékot kínál ahhoz a – főleg Fritz Hartung által képviselt – közigazgatás-tudományi állásponhoz, amely szerint a felvilágosult abszolutizmus reformkísérleteinek fő eszköze az állami hatalom kiterjesztése és a közigazgatás (benne az egészségügyi intézményrendszer) korszerűsítése volt.

Az értekezés ezen túl igazolja azt is, hogy az állami akarat korabeli érvényesítésének fontos eszközeivé váltak a mindenkivel szemben azonos kötelezettséget megállapító, normatív, tehát mindenkire kötelező, egyénekre és testületekre egyformán kiterjedő *kötelező jogi normák*. Ebben az időszakban vált jelentőssé az egységesítő rendelkezések szerepe, amint az értekezésből kitűnik, a közegészségügy területén is. Az állami életben érvényesítés igényével készült részletező működési szabályok jelentek meg. A jogalkotás és a normaalkalmazás révén radikálisan megnövekedett a szakemberek iránti igény. Ennek az államvezetési doktrínának köszönhetően, az állam túlszabályozó hajlama jótékony hatást gyakorolt a jogi oktatásra, a korszerű bürokrácia megteremtésére. A közigazgatással szemben támasztott állami követelmények a közigazgatás-tudomány kialakítását is serkentették. Amint a disszertáció is igazolja, ettől az időszaktól számíthatjuk az intézményesített egészségügyi igazgatás kiépítését és annak szabályzati szintű jogi szabályozását is.

2. Jogforrástani szempontból vizsgálva Csizmadia Andor nyomán általános nézetté vált, hogy a Mária Terézia korabeli közigazgatási jogi normák átfogták az általános igazgatást (politica), a jogszolgáltatást (juridica), a gazdasági igazgatást (oeconomica) és érintették a már előbb is jórészt bürokratikus szervezett katonai igazgatást (militare). Az uralkodó ezen túl kísérletet tett a partikuláris jellegű egyházi közigazgatási rend (ecclesiastica) szabályainak kialakítására. Az értekezés elemző fejezete és a közzétett egészségügyi szabályok tartalmi eleme árnyalják ezt a felosztást, és komoly érveket szolgáltatnak az általános igazgatástól elkülönülő, önálló egészségügyi szabályozás meglétének igazolására. Az értekezés egyik nívuma az, hogy feltárta, hozzáférhetővé tette a tengeri egészségügyi és járványvédelmi rendszer korabeli jogi alapidokumentumait, így a magyar közigazgatástörténet számára markánsabbá tette a korabeli közigazgatási rendszerről, és annak szabályozási struktúrájáról alkotott képet.

3. A közigazgatás-tudományban (főleg a német nyelvű tudományos irodalomban) a 20. század elejétől vita folyik arról, hogy a peremterületi államok felvilágosult abszolútizmusának államközpontú modernizációs törekvései milyen kronológiai keretek között zajlottak. Az értekezés a kezdeteket korábbra tevő álláspontot erősíti, amikor tételesen bizonyítja, hogy a járványvédelem szabályozási törekvései már III. Károly időszakában dokumentálhatóak.

4. A szerzői tudományos célkitűzéseinek egyike a birodalmi és a korabeli magyar tengerészeti szabályzatok elkülönítése, tartalmi és normaszöveg szerinti differenciálása. Ez a kísérlet sikerrel járt, hiszen az ún. Linzbauer-kódex anyagai között azonosította azt a négy helytartótanácsi normát, melyek az egészségügy e fontos területére vonatkoztak. A birodalmi szabályok helytartótanács adaptációja bizonyíték arra is, hogy a jogi szabályozásban nem csupán az udvari, birodalmi szervek erőszakos törekvései érvényesültek a korabeli magyar állammal szemben, hanem gyakran (mint ebben az esetben is) részünkről történt normakövetés, előnyünkre szolgáló szabályátvétel.

5. Közjogtörténeti értékkel bír a szerző Fiume jogállásával kapcsolatos gondolatmenete, amely a tengerészeti igazgatás sajátos magyar szabályozása révén értékes adalékokkal szolgál a város corpus separatum jellegének értelmezéséhez is.

6. Ki kell emelni, hogy az értekezés szerzője személyesen tanulmányozta a Haus-Hof und Staatsarchiv, a Kriegsarchiv és az udvari egészségügyi bizottság bécsi anyagait, továbbá a Magyar Országos Levéltár archivált forrásait. A tengerészeti szabályok szárazföldi járványvédelemre történő alkalmazására csak ilyen források alapján lehetett következtetni, és ezt a szerzői tézist sikerrel igazolni.

7. Az általános megállapítások keretében szólni kell az értekezés tárgyának nyelvigényéről, arról a tényről, hogy a források zöme a korabeli olasz és német hivatali nyelven íródott. Ebben az esetben egy sajátos rétegnyelv-tudás és magas szintű orvosszakmai ismeret alapján lehetett esély a négy tárgybéli rendelkezés szakmai és jogi tartalmának megállapítására. Az értekezés írója nem csupán lefordította a vonatkozó rendelkezéseket, hanem komoly jelentéstani, hermeneutikai és komparatiztika elemzéseket végzett és ismereteket igazolt.

8. A disszertáció tárgyköréből a szerző korábban 31 tudományos közleményt jelentetett meg. A szűkebb szakma így megismerhette a részkutatások eredményeit, ítéletet alkothatott róla a könyv megjelenése előtt is. Ami a jelen értekezést illeti, megállapítható, hogy az magas színvonalon összegezi és tematikailag jelentősen kibővíti a szerző korábbi eredményeit. Az értekezés tehát nem egyszerű kompilációja a disszertáns eddigi tudományos eredményeinek.

9. A bíráló szorosabb területétől eltávolodva említeni kell, hogy az értekezés 2019-ben – Gazda István kiváló tudománytörténész gondozásában – a Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet igényes kiadásában jelent meg. A kiadói szerkesztés nyomán a szöveg stiláris kontroll alá került, így az értekezés véleményezése során erre külön nem térek ki.

II.

Az értekezés szövegéhez fűzött bíráló megjegyzések

1. A szerző nagy gondot fordított Fiume egykori jogi státusának, törvényi és eseti rendeleti szabályozásának áttekintésére. Ezek katalógusának összeállításában és értelmezésében segítségére lehetettek volna a 19. század végének pótolhatatlan jogi tudástárának, a Magyar Jogi Lexikonnak a kapcsolódó (tudományos alapossággal összeállított) címszavai.

2. Az értekezés tanulmány-részében és a normákat bemutató fejezeteiben érdemes lett volna felhasználni Linzbauer Xavér Ferencz: *Néhány szó a magyar kormányhoz és a parlamenthez a közegészségügy szabályozása tárgyában a municipiumok autonom igazgatása alapján* című, Budapesten, 1874-ben megjelent terjedelmes művének történeti utalásait.

3. Az értekezés szerzője az egykori jogforrásokat mind a tanulmányban, mind a szövegfordítás magyarázó jegyzeteinek megfogalmazása során korabeli tartalmuk szerint használja. Egyedül az 1755-ös alaptörvény kifejezés vitatható, hiszen ez a norma nem törvény, hanem uralkodói elhatározásból született rendelet volt.

4. Néhány esetben a rendeletek fordításában megjelennek később kialakult fogalmak. Így pl. a 167. oldalon szerepel a „törvénysértés” kifejezés, amely ebben a korban még nem értelmezhető. Ebben az esetben, és a 182. oldalon szereplő Übertertung fordításakor helyesebb lett volna a „büncselekmény” kifejezés használata, amely a szokásjog, a helyi statútumok és az alkotott rendeletekkel szembeni cselekményekre egyaránt vonatkozott.

5. A 18. század második felére vonatkoztatott „feudális abszolutizmus” korszakmegjelölő és kormányzati rendszert minősítő kifejezés helyett érdemesebb lett volna a „felvilágosult abszolutizmus” terminológiát használni.

III.

Állásfoglalás a mű téziseiről és tudományos eredményeiről

1. A szerző első tudományos célkitűzése az 1755-ös tárgybeli alaprendelet eddig ismeretlen előzményeinek feltárása volt. Ebben a tekintetben a közigazgatási jogtörténet is gazdagodott, hiszen a hazai irodalom úgyszólván semmit sem tud a Mária Terézia előtti közegészségügyi, járványügyi és vesztégzár-szabályozásról. A mű e részének külön érdeme, hogy a szerző azonosította a vonatkozó normák szellemi előkészítőit (Gerard van Swieten, Franz Anton Raab) és kimutatta a résznormáknak az 1770-es főszabályzathoz való kapcsolódásait is.

2. Az értekezés tanulmány-fejezetének és a jogi normákat bemutató részének legfontosabb eleme az 1755 rendelet értékelése. A tartalmi elemzés megtörtént, és a szerző kutatása nyomán az is egyértelművé vált, hogy az 1770-es egészségügyi alaprendelet miért nem hivatkozik a 1769. május 1-én kibocsátott, a trieszti kikötőkre vonatkozó járványügyi szabályra.

3. Egy további szerzői tézis szerint az udvari egészségügyi bizottság jelentős szerepet játszott a rendelet szakmai előkészítésében. Az értekezés ide vonatkozó részéből kiderül, hogy a korabeli állam igényt tartott a javaslattevő testület véleményére, és javarészt ennek megfelelően szabályozta a szakmai tartalmú kérdéseket is.

4. Maga a disszertáns is fontos feladatának tekintette a rendeletek értelmezését, a szabályozási céljaik és szakmai tartalmuk kibontását. Ebben a tekintetben sem lehet kifogásunk. Az értelmező rendelkezések nem csupán a ma már idegenül hangzó szöveg értelmét világítják meg, hanem utalnak azok végrehajtására is. A magam részéről egyébként az értekezés legtanulságosabb részének az 1755. évi szabályozáshoz fűzött – szerzői megnevezéssel – „magyarázatokat” tartom, amelyben minden szabályozási részlet világossá válik, és jól tükröződik a korabeli felvilágosult abszolútizmus jogszemlélete, részletekre kiterjedő szabályozási hajlama.

Összefoglalva: álláspontom szerint Balázs Péter MTA doktori értekezése mintaszerűen követi a doktori tanács formai előírásait és tartalmi szempontból is kiemelkedő tudományos teljesítményt igazol. A nyilvános vita kitűzését és az MTA doktora cím odaítélését teljes szakmai meggyőződéssel javaslom.

Budapest, 2023. január 9.

Stipta István
az MTA doktora